УДК 343.359:342.9:336.22(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.042

Запара Олександра Валеріївна
студент, ДДУВС
ORCID: 0009-0000-3011-7937

Науковий керівник: Фокша Л. В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук Навчально-наукового інституту прав та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ, ДДУВС

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОДАТКОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: АДМІНІСТРАТИВНИЙ І КРИМІНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. Податкові правопорушення є однією з актуальних проблем сучасної правової системи України, оскільки вони безпосередньо впливають на наповнення державного бюджету та фінансову стабільність країни. У статті досліджується юридична відповідальність за податкові правопорушення в адміністративному та кримінальному аспектах. Правовою основою відповідальності є Податковий кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України. Адміністративна відповідальність спрямована на реагування на порушення встановлених правил податкового обліку, звітності та перерахування податків і застосовується до посадових осіб підприємств. Кримінальна відповідальність передбачена статтею 212 КК України за умисне ухилення від сплати податків, яке призвело до ненадходження коштів у встановлених законом розмірах. Розглядаються критерії розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, зокрема характер протиправної поведінки, ступінь суспільної небезпечності, розмір заподіяної шкоди та суб'єктивна сторона діяння. Наголошується на необхідності дотримання прав платників податків під час притягнення їх до відповідальності. Зроблено висновок, що ефективна система відповідальності повинна ґрунтуватися на принципах законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання.

Ключові слова: податкові правопорушення, юридична відповідальність, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, ухилення від сплати податків, податкове законодавство, податкова дисципліна.

Abstract. Tax offenses are one of the pressing problems of the modern legal system of Ukraine, as they directly affect the state budget revenues and the financial stability of the country. The article examines legal liability for tax offenses in administrative and criminal aspects. The legal basis for liability is the Tax Code of Ukraine, the Code of Ukraine on Administrative Offenses, and the Criminal Code of Ukraine. Administrative liability is aimed at responding to violations of established rules of tax accounting, reporting, and tax remittance, and is applied to officials of enterprises. Criminal liability is provided for in Article 212 of the Criminal Code of Ukraine for intentional tax evasion that resulted in non-receipt of funds in the amounts established by law. The criteria for distinguishing between administrative and criminal liability are examined, in particular the nature of unlawful conduct, the degree of public danger, the amount of damage caused, and the subjective element of the offense. The need to observe the rights of taxpayers when bringing them to liability is emphasized. It is concluded that an effective system of liability must be based on the principles of legality, fairness, justification, and individualization of punishment.

Keywords: tax offenses, legal liability, administrative liability, criminal liability, tax evasion, tax legislation, tax discipline.

Вступ

Податкові правопорушення є однією з актуальних проблем сучасної правової системи України, оскільки вони безпосередньо впливають на наповнення державного бюджету, фінансову стабільність країни та можливість належного виконання державою своїх соціальних

і економічних функцій. Своєчасна та повна сплата податків і зборів є одним із головних обов'язків платників податків, адже саме за рахунок податкових надходжень забезпечується фінансування освіти, охорони здоров'я, оборони, соціального захисту населення та інших важливих напрямів діяльності держави. У зв'язку з цим особливого значення набуває встановлення юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства, яка має не лише каральний, а й попереджувальний характер.

Правовою основою відповідальності за податкові правопорушення в Україні є Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI, Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Зазначені нормативно-правові акти визначають підстави притягнення осіб до відповідальності, види правопорушень, порядок застосування відповідних санкцій та правові наслідки протиправної поведінки. Важливо зазначити, що характер відповідальності залежить від змісту порушення, його суспільної небезпечності, наявності вини та інших обставин, передбачених законодавством.

Питання правових підстав відповідальності за порушення податкового законодавства досліджувала С. В. Терепа у науковій статті «Правові підстави відповідальності за порушення податкового законодавства». Авторка аналізує особливості застосування різних видів юридичної відповідальності та звертає увагу на те, що державний примус у податковій сфері реалізується через передбачений законодавством механізм відповідальності. Особливе значення дослідниця приділяє фінансовій відповідальності, яка може застосовуватися у формі штрафних санкцій та пені, а також адміністративній і кримінальній відповідальності. Науковиця підкреслює компенсаційно-каральний характер відповідальності за порушення податкового законодавства, що полягає як у покаранні правопорушника, так і у відновленні порушених фінансових інтересів держави [4, с. 80–88].

Важливим є розмежування фінансової, адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення податкового законодавства. Відповідно до статті 111 Податкового кодексу України, за порушення законів з питань оподаткування можуть застосовуватися фінансова, адміністративна та кримінальна відповідальність. Фінансова відповідальність переважно полягає у застосуванні штрафних санкцій та пені до платників податків. Адміністративна відповідальність спрямована на покарання фізичних осіб, зокрема посадових осіб підприємств, які порушують установлені правила податкового обліку та сплати податків. Кримінальна відповідальність застосовується у випадках, коли діяння набуває ознак кримінального правопорушення та відповідає передбаченим законом критеріям суспільної небезпечності [1].

Методи

Адміністративна відповідальність за податкові правопорушення є важливим засобом забезпечення податкової дисципліни та належного виконання обов'язків платниками податків. Її правову основу становить Кодекс України про адміністративні правопорушення, який визначає поняття адміністративного проступку, підстави притягнення до відповідальності та види адміністративних стягнень. Відповідно до статті 9 цього Кодексу, адміністративним правопорушенням визнається протиправна, винна дія або бездіяльність, за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. При цьому адміністративна відповідальність настає тоді, коли характер порушення не передбачає кримінальної відповідальності [2].

Однією з поширених підстав адміністративної відповідальності у податковій сфері є порушення порядку ведення податкового обліку. Зокрема, стаття 163-1 КУпАП передбачає відповідальність за відсутність податкового обліку або порушення встановленого законодавством порядку його ведення керівниками та іншими посадовими особами підприємств, установ і організацій. Такі порушення можуть проявлятися у неправильному оформленні податкової документації, недотриманні встановлених правил обліку господарських операцій або неподанні аудиторських висновків у передбачених законом випадках. За вчинення

відповідного правопорушення передбачено адміністративний штраф, а повторне порушення протягом року може спричинити посилення відповідальності [2].

Іншим прикладом є стаття 163-2 КУпАП, яка встановлює відповідальність за неподання або несвоєчасне подання посадовими особами підприємств платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків і зборів. Також стаття 163-4 цього Кодексу передбачає відповідальність за порушення порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб, а також неподання або несвоєчасне подання відомостей про виплачені громадянам доходи. Отже, адміністративна відповідальність охоплює різні порушення, пов'язані як із веденням податкової документації, так і з виконанням обов'язків податкових агентів [2].

Особливості адміністративної відповідальності за порушення податкового законодавства досліджує Н. Ф. Ментух у науковій статті «Особливості адміністративної відповідальності за порушення податкового законодавства платниками податків». Авторка аналізує місце адміністративної відповідальності в загальній системі юридичної відповідальності та розглядає наукові підходи до визначення її сутності. Особлива увага приділяється особливостям притягнення платників податків до відповідальності та необхідності дотримання законодавчо встановленого порядку застосування адміністративних стягнень. На нашу думку, наведені положення мають важливе практичне значення, оскільки дозволяють краще зрозуміти роль адміністративної відповідальності у забезпеченні податкової дисципліни та захисті фінансових інтересів держави [5, с. 268–273].

На нашу думку, особливістю адміністративної відповідальності у податковій сфері є її спрямованість передусім на забезпечення належного виконання службових обов'язків відповідальними особами. Наприклад, якщо керівник підприємства або бухгалтер допускає порушення правил ведення податкового обліку, за наявності всіх передбачених законом підстав така особа може бути притягнута до адміністративної відповідальності. При цьому сам факт виявлення порушення ще не означає автоматичного визнання особи винною, оскільки повинні бути встановлені обставини правопорушення та дотримані вимоги законодавства щодо процедури притягнення до відповідальності.

Результати та обговорення

Більш суворим видом юридичної відповідальності за податкові правопорушення є кримінальна відповідальність. Її застосування пов'язане з вчиненням діянь, які становлять підвищену суспільну небезпеку та завдають значної шкоди фінансовим інтересам держави. Основною нормою, яка регулює кримінальну відповідальність у цій сфері, є стаття 212 Кримінального кодексу України, що встановлює відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Відповідно до цієї статті, кримінально караним є умисне ухилення від сплати податків, вчинене визначеними законом особами, якщо воно призвело до фактичного ненадходження коштів до бюджетів або державних цільових фондів у встановлених законом розмірах [3].

Особливістю кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків є необхідність доведення умисного характеру дій особи та наявності встановлених законом наслідків. Таке правопорушення може проявлятися у навмисному приховуванні доходів, поданні неправдивої податкової звітності, використанні фіктивних господарських операцій або інших діях, спрямованих на незаконне зменшення податкових зобов'язань. Водночас не кожна помилка у податковій декларації або несвоєчасна сплата податку може розглядатися як кримінальне правопорушення. Для кримінальної відповідальності необхідно встановити всі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 212 КК України, зокрема умисел та фактичне ненадходження коштів у визначеному законом розмірі [3].

Проблематику кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків досліджують О. Баїк та З. Грицак у науковій статті «Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): сучасний погляд на проблему». Авторки

аналізують теоретико-правові аспекти відповідальності за такі діяння, розглядають ознаки кримінального правопорушення та підстави виникнення кримінальної відповідальності. Особливу увагу дослідниці приділяють умисному характеру ухилення від сплати податків і необхідності встановлення факту порушення конкретної податкової норми, внаслідок чого відбулося ненадходження обов'язкових платежів до бюджету. У статті також наголошується на необхідності вдосконалення законодавства для забезпечення чіткості та однозначності правозастосування [6, с. 263–271].

Стаття 212 Кримінального кодексу України передбачає диференціацію відповідальності залежно від розміру несплачених податків та інших обставин вчинення правопорушення. Залежно від кваліфікуючих ознак можуть застосовуватися штрафні санкції, а також позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Особливо важливим є положення частини четвертої цієї статті, відповідно до якого особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності за передбачених законом умов, якщо до її притягнення до кримінальної відповідальності сплачено податки, збори та відшкодовано шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою, включаючи фінансові санкції та пеню. Такий підхід спрямований не лише на покарання винної особи, а й на відновлення порушених фінансових інтересів держави [3].

Окремої уваги заслуговує дослідження О. Марущака «Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків: сучасні реалії», у якому розглядаються питання кримінально-правової характеристики правопорушення, передбаченого статтею 212 Кримінального кодексу України. Автор звертає увагу на значення податкової політики держави та правового регулювання процесу надходження податків і зборів до централізованих фондів. Наукове дослідження підтверджує, що ухилення від сплати податків необхідно розглядати не лише як порушення встановленого порядку оподаткування, а й як діяння, яке може негативно впливати на фінансову основу держави. На нашу думку, це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли стабільне надходження податкових платежів має безпосереднє значення для забезпечення державних потреб [7, с. 92–99].

Важливе значення має також розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, оскільки неправильна правова кваліфікація податкового правопорушення може призвести до порушення прав особи. Адміністративна відповідальність застосовується за менш суспільно небезпечні порушення, які не містять ознак кримінального правопорушення. Натомість кримінальна відповідальність передбачає наявність усіх ознак складу кримінального правопорушення, зокрема встановленого законом розміру ненадходження коштів до бюджету та умисної форми вини. Отже, головними критеріями розмежування виступають характер протиправної поведінки, ступінь її суспільної небезпечності, розмір заподіяної державі шкоди та суб'єктивна сторона діяння.

Окремої уваги заслуговує питання дотримання прав платників податків під час притягнення їх до юридичної відповідальності. Державні контролюючі органи повинні діяти виключно в межах своїх повноважень, забезпечувати законність проведення перевірок, належне оформлення їх результатів та можливість особи надати пояснення і заперечення. Відповідно до положень Податкового кодексу України, притягнення до фінансової відповідальності за податкове правопорушення не означає автоматичного встановлення вини фізичної або посадової особи для застосування адміністративної чи кримінальної відповідальності. Вина в кожному випадку повинна бути доведена в порядку, визначеному відповідним законодавством [1].

На мою думку, ефективність юридичної відповідальності за податкові правопорушення залежить не лише від суворості передбачених санкцій, а й від невідворотності їх застосування, прозорості податкового контролю та забезпечення справедливого розгляду відповідних справ. Важливо, щоб відповідальність не перетворювалася на інструмент надмірного тиску на підприємців і громадян, а застосовувалася виключно за наявності законних підстав.

Особливу роль у цьому процесі відіграє правова обізнаність платників податків, належна організація бухгалтерського та податкового обліку, а також своєчасне виконання податкових зобов’язань.

У сучасних умовах розвитку України, особливо під час дії воєнного стану, питання дотримання податкового законодавства набуває додаткового значення. Податкові надходження є одним із важливих джерел фінансування державних потреб, зокрема оборони, безпеки, соціального забезпечення та відновлення пошкодженої інфраструктури. Тому боротьба з умисним ухиленням від сплати податків повинна поєднуватися з удосконаленням податкового адміністрування, цифровізацією звітності, посиленням контролю за фінансовими операціями та формуванням відповідального ставлення громадян і суб’єктів господарювання до виконання своїх податкових обов’язків.

Висновки

Отже, юридична відповідальність за податкові правопорушення є важливим елементом забезпечення фінансової стабільності держави та дотримання податкової дисципліни. Адміністративна відповідальність спрямована на реагування на порушення встановлених правил податкового обліку, звітності та перерахування податків, тоді як кримінальна відповідальність застосовується за умисне ухилення від сплати податків, яке призвело до ненадходження коштів у встановлених законом розмірах. Аналіз нормативно-правових положень та наукових досліджень дає підстави стверджувати, що ефективна система відповідальності повинна ґрунтуватися на принципах законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання. На мою думку, подальше вдосконалення законодавства у цій сфері повинно передбачати чітке розмежування видів відповідальності, забезпечення належного захисту прав платників податків, підвищення ефективності діяльності контролюючих органів та посилення профілактики податкових правопорушень. Лише за умови поєднання справедливого покарання, ефективного податкового контролю та високої правової культури платників податків можна забезпечити належне виконання податкових обов’язків і зміцнення фінансової основи Української держави.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 19.11.2026)
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 19.11.2026)
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 19.11.2026)
4. Терепа С. В. Правові підстави відповідальності за порушення податкового законодавства. Ірпінський юридичний часопис. 2024. № 1 (14). С. 80–88. DOI: 10.33244/2617-4154-1(14)-2024-80-88
5. Ментух Н. Ф. Особливості адміністративної відповідальності за порушення податкового законодавства платниками податків. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 4. С. 268–273. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.2.43
6. Баїк О., Грицак З. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): сучасний погляд на проблему. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2023. № 4 (40). С. 263–271. DOI: 10.23939/law2023.40.263
7. Марущак О. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків: сучасні реалії. Актуальні проблеми правознавства. 2024. № 4 (40). С. 92–99. URL: https://dspace.pau.edu.ua/handle/123456789/1253 (дата звернення: 19.11.2026)